

Partikkelen *liksom* – et polysemt grammatikaliseringsprodukt?

Thorstein Fretheim

Artikkelen vurderer en hypotese, framsatt av forfatteren selv, som går ut på at den grammatikaliseringsprosessen som preposisjonen *liksom* har blitt utsatt for, tok to forskjellige retninger, og at resultatet ble to varianter av en polysem ikke-sannhetsfunksjonell partikkel *liksom* i norsk talemål, enten en markering av omtrentlig samsvar mellom uttrykk og innhold eller en markering av at innholdet ikke aksepteres av produsenten av ytringen. Argumenter til støtte for en polysemanalyse viser seg å ikke være sterke nok til at en slik framstilling er å foretrekke framfor en analyse som forutsetter at all bruk av *liksom* er forenlig med ett eneste leksikalsk bruksvilkår. Den potensielle adversative tolkningen skyldes i sin helhet pragmatiske slutninger.

Nøkkelord: partikkel, relevanteori, omtrentlighetsmarkør, opposisjonsmarkør, prosedural semantikk, metarepresentasjon, gjensidig manifesthet, polysemi, grammatikalisering, implikatur

1 Innledende betraktninger¹

1.1 Partikler og grammatikalisering

Et språklig uttrykk som utsettes for en grammatikaliseringsprosess (Hopper & Traugott 1993; Heine & Narrog 2011; Nicolle 1988), representerer normalt et begrep som er en bestanddel i det mentale byggeverket som en proposisjon er, og som adressaten må identifisere ved hjelp av to former for kognitiv aktivitet: (i) avkodning av grammatikkbestemt logisk form og (ii) kontekstdrevne slutninger som bidrar til såpass mye konseptuell bearbeidelse og utvidelse av den logiske formen at resultatet blir en sannhetsevaluerbar proposisjon representert i adressatens kognitive system. Ideelt sett er dette en proposisjon som bidrar til å avdekke den tanken produsenten har en intensjon om å kommunisere.

---

1. Takk til to anonyme fagfeller, til gjesteredaktør Torodd Kinn og til Ruth Vatvedt Fjeld.

Et vanlig forekommende trekk ved grammatikaliserte ord eller fraser er tap av begrepsinnhold. Det språklige resultatet unnlater da å påvirke sannhetsbetingelsene for den proposisjonen som produsenten uttrykker. Modalpartikler er et godt eksempel på dette. De bidrar ikke med noen byggestein til den uttrykte proposisjonen, men forteller noe om produsentens epistemiske holdning til den. Denne kan variere fra sterk overbevisning om at proposisjonen er sann, til utvetydig skepsis overfor den, men modalpartikler kan òg avdekke en epistemisk holdning til ytringens kognitive innhold som produsenten utleder fra adressatens verbale adferd så langt i samtalen og sammenholder med allerede lagret informasjon om vedkommende, alt som synes å støtte antagelsen om at adressaten holder den uttrykte proposisjonen for å være sann. En modalpartikkel kan da fungere som beskjed til adressaten om å klargjøre hvorvidt det er samsvar mellom hva produsenten tenker om adressatens holdning til den uttrykte proposisjonen, og hvordan adressaten selv vurderer produsentens tolkning.

Den adverbiale anaforen *da* i *DA går det an å BAd e her* eller *Det GÅR an å bade her* *DA* tilfører den uttrykte proposisjonen en sannhetsbetingelse via overføring av et begrepsinnhold fra en diskursantesedent. Presensformen *går* uttrykker indikativ modus, noe som antyder at produsenten aksepterer den sannhetsbetingelsen som *da* representerer, enten en tidsangivelse eller et vilkår.

Den etterstilte modalpartikkelen *da* i ytringene *Det går an å BAd e her*, *da* eller *Det GÅR an å BAd e her*, *da* representerer derimot ikke noe begrepsinnhold som overføres fra en (unik) antesedent, men står i stedet for den lille mengden av aktiverte antagelser om verden som utgjør den konteksten² adressaten må trekke veksler på for å avdekke et innhold som gjør ytringen relevant. Partikkelen er resultatet av grammatikalisering av den sannhetsfunksjonelle anaforen *da*. Den påvirker ikke mengden av sannhetsbetingelser som kreves oppfylt for at den uttrykte proposisjonen blir sann, men sier noe om hvorvidt produsenten anser den for å være sann, eller om adressaten oppfordres til å bekrefte at den er det, eventuelt avvise den som usann.

Intonasjonsfraseringen i ytringen forteller noe om hva slags talehandling som utføres. Når infinitiven *bade* i ovenstående eksempel er det eneste fokalt

2. Min oppfatning av hva en kontekst er, bygger på følgende forståelse av begrepet: «A context is a psychological construct, a subset of the hearer's assumptions about the world. It is these assumptions, of course, rather than the actual state of the world, that affect the interpretation of an utterance. A context in this sense is not limited to information about the immediate physical environment or the immediately preceding utterances: expectations about the future, scientific hypotheses or religious beliefs, anecdotal memories, general cultural assumptions, beliefs about the mental state of the speaker, may all play a role in interpretation.» (Sperber & Wilson 1986/1995: 15–16.)

aksentuerte elementet³ i ytringen av *Det går an å BAd e her, da*, er det infinitivsfrasen som er ytringens informasjonsfokus, og talehandlingen blir da et spørsmål om tolkningen til produsenten samsvarer med adressatens virkelighetsoppfatning. Når både det finite verbet og infinitiven er fokalt aksentuerte (*Det GÅR an å BAd e her, da*), presenteres infinitivsfrasen derimot som ytringens tema og sannhetsverdien til den uttrykte proposisjonen som ytringens informasjonsfokus (f.eks. Fretheim 1992a, 2017a; Nilsen 1992). Talehandlingen vil da være enten en påstand eller et spørsmål, beroende på relasjonen mellom innholdet i produsentens partikkelmodifiserte ytring og den språklige stimulus som ytringen er en respons på. I begge tilfeller representerer partikkelen *da* den uspesifiserte mengden av antagelser om verden som kan lede til intersubjektiv samstemmighet når det gjelder det beskrevne saksforholdet, enten ved at produsenten oppdaterer sin mentale database som konsekvens av et bekreftende svar på spørsmålet om det går an å bade der, eller ved at adressaten oppdaterer sin mentale database som konsekvens av at adressaten tar inn over seg produsentens informasjon om at det er trygt å bade. Den trykklette, syntaktisk dislokerte partikkelen representerer visse uspesifiserte kontekstuelle premisser som sikrer talehandlingens relevans.

Det anaforiske pro-adverbet *da* utpeker én betingelse som må være oppfylt for at den uttrykte proposisjonen blir sann, og gir dermed et bidrag til ytringens (basis-)eksplikatur i relevansteorisk mening.⁴ Modalpartikkelen *da* berører ikke ytringens basiseksplikatur, men bidrar til å (sann)synliggjøre for adressaten hva slags høyere ordens eksplikatur («higher-level explication»), Blakemore 1992; Wilson & Sperber 1993) som kommuniseres. En høyere ordens eksplikatur kommuniseres ved at en mental representasjon av ytringens kognitive innhold innføres under et uttrykk for produsentens holdning til innholdet eller et uttrykk for hvordan produsenten gjør bruk av det i utføringen av en bestemt talehandlingstype.

-
3. Fokal aksent, også kalt fokal frasetone, er en tonal gest som gjør den syntaktiske konstituenten som utstyres med den, prosodisk prominent. I østnorsk intonasjon manifesterer den seg som en forhøyet tone i siste stavelse av den aksentenheten (tonemgruppen) som avslutter en fokusfrase (FF), en prosodisk enhet som det finnes minst én og i høyden to av i en velformet intonasjonsstruktur (Fretheim 1992a, 1992b, 2017a; Nilsen 1992).
  4. En (basis-)eksplikatur er en kommunisert antagelse (om et saksforhold) som avledes ved hjelp av kontekstdrevne slutninger i kombinasjon med en grammatisk kodet begrepsstruktur (f.eks. Carston 2002).

1.2 *Liksom* – fra sammenligningspreposisjon til partikkel

Ordet *liksom* består morfologisk av adjektivet *lik* og preposisjonen *som*. Det har et sannhetsfunksjonelt innhold når det brukes for å uttrykke en likhet mellom to objekter eller saksforhold, som i *Han er allergisk, liksom resten av familien*.⁵ Første komponent, *lik-*, koder likhetsbegrepet, og siste komponent, *-som*, viser at det handler om en sammenligning av to eller flere ting, og at ordet er en preposisjon med samme betydning som den kortere sammenligningspreposisjonen *som*: *Han er allergisk, som resten av familien*.

Liksom har vært utsatt for grammatikalisering, og i sin grammatikaliserede utgave er ordet ikke lenger en preposisjon. Det oppfører seg syntaktisk sånn som partikler og andre funksjonsord som ikke bidrar med noen sannhetsbetingelse, normalt gjør (for litteratur om *liksom* og den tilsvarende engelske partikkelen *like*, se f.eks. Hasund 2003; Johnsen 2012; Andersen 1998, 2000, 2001).⁶

Hva er relasjonen mellom preposisjonen *liksom* og partikkelen *liksom*? I et utsagn som *Bark er liksom huden til trærne* fungerer substantivet *hud* som metafor. I (1) er *liksom* i prinsippet enten en sammenligningspreposisjon, da gjerne med betont form *er*, eller en partikkel, med trykklett *er*. *Liksom* vil være trykklett uansett grammatisk kategori.

(1) Bark er liksom huden til trærne.

Om syntagmet *liksom huden til trærne* i (1) oppfattes som en preposisjonsfrase, vil det være mulig å erstatte *liksom* med *som*, slik at resultatet blir *Bark er som huden til trærne*. I denne setningen kan imidlertid nominalet *huden til trærne* lett assosieres med en annen tolkning enn den metaforiske, en tolkning som går ut på at bark har egenskaper som gjør at den ligner huden til trærne, hvor tanken om at trær har hud, tas for gitt. En slik forståelse av *liksom* strider åpenbart mot hvordan man normalt vil forstå nominalet *huden til trærne* i en ytring av (1).

5. En alternativ form for denne preposisjonen er *likesom*, en nokså gammelmodig form, og mindre brukt i tale enn i skrift. Trestavellesformen *likesom* brukes ikke som ikke-sannhetsfunksjonell partikkel.

6. Hasund (2003) og Johnsen (2012) er empiriske, sosiolingvistiske studier som tar for seg ulike aspekter av hvordan *liksom* fungerer i ungdomsspråk. Andersen (2001) er en relevant teoretisk inspirert avhandling om grammatikaliserede pragmatiske markører, hvor kapittel 5 drøfter den engelske partikkelen *like*. To artikler av Andersen (1998, 2000) er òg viet engelsk *like*. Påvirkningen fra engelsk *like* på bruken av *liksom* som en form for anførselstegn (kvotativpartikkel) vil ikke bli berørt i denne artikkelen. Hasund, Opsahl & Svennevig (2012) tar for seg *liksom*, *bare* og *sånn* som kvotativpartikler.

Det er mer naturlig å tenke seg at *liksom* her har rollen som ikke-sannhetsfunksjonell partikkel. Ordet signaliserer da at formuleringen *huden til trærne* skal forstås figurativt, som et retorisk knep som vender mottakerens oppmerksomhet vekk fra den konvensjonelle betydningen av «hud» og setter den billedlige forståelsen i fokus ved å sammenligne barken på trær med huden hos mennesker og dyr. *Liksom* modifierer nominalet *huden til trærne* ved å rette adressatens oppmerksomhet mot det faktum at trær nettopp ikke har hud, men bark. Hud og bark har noe felles, men det blir i beste fall bare omtrentlig korrekt å snakke om «huden til trærne», med mindre ordet *hud* benyttes som metafor. En metaforisk tolkning av frasen *huden til trærne* i en ytring av (1) er mulig under forutsetning av at *liksom* identifiseres som ikke-sannhetsfunksjonell partikkel.

Språklige uttrykk som modifieres av partikkelen *liksom*, kan skape et inntrykk av at det intenderte innholdet underdetermineres av uttrykkets bokstavelige betydning. Den grammatikkbestemte semantikken kan avvike i noen grad fra det innholdet som produsenten ønsker å kommunisere. Riktignok gjelder det for all språkbruk at den semantikken som skyldes ordets eller syntagmets bokstavelige betydning, underdeterminerer hva avsenderen har til hensikt å kommunisere (Grice 1989; Sperber & Wilson 1986/1995), men det spesielle med *liksom* er at det gis eksplisitt beskjed om at den valgte språkdrakten som denne partikkelen knytter seg til, ikke nødvendigvis er den mest dekkende for hva produsenten har på hjertet. Den kontekstuvhengige, konvensjonelle betydningen av det som sies, antas å gi adressaten et tilstrekkelig godt utgangspunkt for å trekke riktige slutninger om produsentens intensjon. Det meste man kan kreve av en språkbruker, er at kombinasjonen av ytringens grammatikkdrevne semantikk og kontekstdrevne slutninger om innholdet gir adressaten et sannferdig inntrykk av hva avsenderen ønsker å formidle. Dette gjelder kanskje i særlig grad for det talte ord, ettersom den tiden man som produsent har til rådighet for å planlegge hva man skal si, er knapp. Den grammatikaliserte partikkelen *liksom* (eller *lissom*, en utgave som tildekker relasjonen mellom partikkelen og preposisjonen *liksom*) blir sånn sett et metalingvistisk signal om at språkbrukeren er seg bevisst det mulige misforholdet mellom det som sies med rene ord, og det det er meningen å formidle.

Den semantikken som partikkelen *liksom* koder, er av prosedural⁷ art. Den går ut på gjøre adressaten oppmerksom på en viss grad av diskrepans mellom

7. Relevanteorien skiller mellom konseptuell semantikk, som vi helst forbinder med medlemmer av de åpne ordklassene substantiv, verb og adjektiv, og prosedural semantikk («procedural semantics»), som forbindes med funksjonsord av ulike slag, som determinativer og partikler og visse morfologisk bundne affikser. Uttrykk som koder

den konseptuelle betydningen til en foreliggende språklig stimulus og det innholdet som produsenten har til hensikt å kommunisere. Funksjonen til partikkelen er å gjøre adressaten oppmerksom på at det uttrykket som befinner seg innenfor rekkevidden til *liksom*, er et forsøk på å gi språklig form til en tanke, enten produsentens egen eller en tanke som produsenten tillegger en annen person. Poenget er at det skal være en så stor grad av likhet mellom semantikken i uttrykket og den tanken som uttrykket representerer, at produsenten blir forstått.

Det jeg til nå har sagt om hvordan *liksom* fungerer, ser imidlertid ut til å gjelde bare for den ene av to betydningsvarianter som det finnes dekning for å assosiere med dette ordet. Karakteristikken passer på *liksom* i rollen som *omtrentlighetsmarkør*. Johnsen (2012) bruker termen *modifikator* med noenlunde samme innhold. Denne funksjonen inkluderer markering av at det modifiserte segmentet fungerer som sitat, i form av direkte tale, indirekte tale eller såkalt fri indirekte tale («*oratio tecta*»), hvor det ikke trenger å være absolutt identitet mellom formen, og heller ikke innholdet, til det uttrykket som siteres, og det uttrykket som benyttes i sitatet.

Jeg velger innledningsvis å illustrere omtrentlighetsmarkeringen ved hjelp av (2), et utsnitt av en samtale jeg hørte på NRK P2, 7. september 2018, hvor B reagerer med en metaspråklig kommentar til det ubestemte nominalet *en liten kar* for å unngå misforståelser omkring hva A sikter til med den beskrivelsen.

(2) A: Så kom det en liten kar forbi.

B: En liten kar? En gutt, liksom?

Er det snakk om en mann som er liten av vekst, eller er det en gutt? *Liksom* antyder at B tror begrepet «gutt» må ha såpass mye til felles med A's «liten kar» at det sammenfaller, i det minste omtrentlig, med hva A har i tankene. Hadde B

---

prosedural informasjon, gir beskjed om hvordan adressaten bør trekke slutninger om hva produsenten mener med sin talehandling ut over den informasjonen som det språklige uttrykkets grammatikkdrevene, kontekstuaavhengige semantikk tillater adressaten å avkode direkte. Partikler styrer adressatens oppmerksomhet i retning av riktige slutninger om produsentens intensjon. De hjelper adressaten med å plassere ytringen i en mental kontekst som letter arbeidet med å oppnå god balanse mellom kognitive effekter for adressaten og det som kreves av mentale anstrengelser for å oppnå dem. De er med andre ord språklige redskaper som gir beskjed om hvordan den kontekstuaavhengige begrepsstrukturen skal manipuleres i den pragmatiske slutningsfasen av arbeidet med å forstå hva produsenten ønsker å formidle (Blakemore 1987, 2002; Nicolle 2015; Hall 2007; Wilson 2016; Wilson & Sperber 1993; Escandell-Vidal & al. 2011; Fretheim 2014, 2015a, 2017b, 2018, 2019).

utelatt *liksom*, ville han sikkert likevel ha fått et relevant svar fra A, men *liksom* aksentuerer usikkerheten hos den som spør, og likheten såvel som forskjellen mellom de to begrepene som settes opp mot hverandre. I (2) gjelder det kontrasten mellom det tvetydige «liten kar» og det antatt mer entydige «gutt». Selv om det kan være et problem å bestemme nøyaktig hvor grensa går mellom de to begrepene «gutt» og «ung mann», er det av pragmatiske grunner ikke sannsynlig at det er relevant å informere om høyden til den som kom forbi, dersom det var en voksen mann. B benytter seg av *liksom* for å markere at han ønsker å få bekreftet at det generelle begrepet «gutt» har såpass stor semantisk likhet med det A legger i uttrykket *en liten kar*, at A vil godta Bs reformulering, et alternativ som er ment å ekskludere forståelsen «liten mann».

Innenfor feltet kognitiv pragmatikk, hvor relevanst teori har en sentral posisjon, er det vanlig å betrakte Bs tolkning av As nominal *en liten kar* som en metarepresentasjon av det generelle begrepet A har i tankene, altså en representasjon av en representasjon (se f.eks. Sperber 2000; Allott 2017; Noh 2000). Bs forståelse, at A snakker om en gutt, er en fortolkende metarepresentasjon av As representasjon av et begrep som manifesterte seg språklig som *liten kar* i As ytring. *Liksom* i setningsfragmentet *Gutt, liksom?* anskueliggjør at B gjør noe annet enn det som skjer i det foregående spørsmålet *En liten kar?*. Dette er en metarepresentasjon av det opprinnelige indefinitte nominalet til A, men det er en rent ekkoisk metarepresentasjon av uttrykket til A, i motsetning til den fortolkende metarepresentasjonen i det setningsfragmentet til B som inneholder omtrentlighetsmarkøren *liksom*. Partikkelen ville sannsynligvis ha virket forstyrrende på adressaten A dersom B hadde sagt *En liten kar, liksom?*.

I tillegg til den instruksjonen som *liksom* i rollen som omtrentlighetsmarkør gir adressaten, finnes det en beslektet, men likevel tilsynelatende vesensforskjellig funksjon for denne partikkelen. Jeg setter forsøksvis merkelappen *oppisjonsmarkør* på den semantiske varianten. Det som særmerker den, er ikke erkjennelsen at bokstavelig innhold og intendert innhold ikke nødvendigvis er det samme. *Liksom* i denne rollen viser en utvikling av bruksområdet til partikkelen som synes å fjerne det fra opphavet, preposisjonen *liksom*, i større grad enn omtrentlighetsmarkøren. Adressaten skal forestille seg ikke bare en kontrast, men i virkeligheten et kontrært forhold mellom setningens grammatikkbestemte logiske form og produsentens egen oppfatning av det saksforholdet som omtales.⁸

8. Den engelske partikkelen *like* viser en tilsvarende variasjon mellom påpeking av omtrentlig samsvar mellom språklig uttrykk og tanke på den ene siden og påpeking av uenighet på den andre. Andersen (2000: 17) sier «*Like* is a marker whose main contribu-

Jeg sa at person A i samtalen mellom A og B i (2) antagelig ville ha stusset litt dersom B hadde reagert med å si *En liten kar, liksom?*. Det er imidlertid relevant å merke seg at dette setningsfragmentet endrer karakter dersom vi tenker oss at intonasjonen til produsenten ikke er slik som det skrevne spørsmålsteget antyder. Hvis B hadde ment å spørre A om metarepresentasjonen *en liten kar* er en gyldig tolkning av As nominal *en liten kar* (for øvrig en irrelevant handling i (2)), da kunne B ha uttalt partikkelen med høy terminal grensetone (Fretheim 2017a; Fretheim & van Dommelen 2012), konvensjonelt markert som $H\%$, i opposisjon til den lave terminale grensetonen $L\%$. Intonasjonsenheten (IE) for setningsfragmentet *En liten kar, liksom?* i (3) nedenfor ville da ha bestått av en fokusfrase (FF), som i sin tur består av den ubestemte artikkelen som trykklett opptakt pluss en aksentenhet (AE) som inkluderer den trykklette partikkelen, og som i østnorsk tale avsluttes med en fokal frasetone (H) som merke på at denne aksentenheten er den siste i fokusfrasen. Den fokale frasetonen (se fotnote 3) og den høye terminale grensetonen er fonologisk forskjellige fenomen, men i østnorsk tale sammenfaller de fonetisk i den høye tonen i ytringens siste stavelse. Intonasjonsenhetens hierarkiske struktur kan framstilles som vist i notasjonen i (3).

(3) [[en [²liten]_{AE} [¹KAR-liksom]_{AE} H]_{FF} $H\%$]_{IE}

Det blir en stigende østnorsk tonebevegelse gjennom de tre stavelserne [¹KAR-liksom]_{AE}, fra det lave toneleiet som skyldes at den betonte ordformen *kar* har tonelag 1, til den høye tonen som skyldes den fokale frasetonen H som markerer enden på intonasjonskonstituenten FF. H er en fonologisk egenskap ved fokusfrasen (FF) som manifesterer seg i fokusfrasens siste stavelse. $H\%$ er en fonologisk egenskap ved intonasjonsenheten (IE) som manifesterer seg i intonasjonsenhetens siste stavelse. I (3) er den siste stavelsen i FF identisk med den siste i IE. Derfor representerer den høye tonen i ytringens siste stavelse *-som* både den fokale frasetonen som avslutter FF, og den terminale grensetonen

---

tion to utterance meaning is as a signal that the relation between an utterance and its underlying thought is not a one-to-one relation, but a relation of non-identical resemblance», men han fortsetter med å si «The pragmatic marker *like* provides speakers whose dialect includes this linguistic resource with a means to dissociate themselves slightly from the expressions contained in the utterance». Dette betyr ikke at Andersen mener at den distanserende bruken av *like* skyldes at produsenten har valgt den ene av leksikalske betydningsvarianter som antas å være lagret i det mentale leksikonet til engelsktalende.

som avslutter IE. I østnorsk intonasjon foreligger det altså et fonetisk sammenfall på tidsaksen mellom de høye tonene *H* og *H%* i en ytring som (3).

Hvis den østnorske produsenten isteden hadde valgt å la den etterstilte partikkelen *liksom* få lav terminal grensetone (*L%*), ville partikkelen måtte gjøres ekstrametriske, det vil si at den plasseres utenfor FF (Fretheim 2017a). FF blir da avsluttet med den fokale frasetonen *H* i stavelen *kar*, mens det fallet i grunnfrekvens som man i så fall hører i realiseringen av partikkelen, blir mulig fordi ekstrametriske, uaksentuerte stavelser på slutten av en IE (i østnorsk tale) er tonalt fleksible. De kan uttales med *H%* eller med *L%*, avhengig av hva produsenten ønsker å formidle. Intonasjonen i (4) forteller noe annet enn (3).

(4) [[en [²liten]_{AE} [¹KAR]_{AE} *H*]_{FF} liksom *L%*]_{IE}

Her er det tonale fallet gjennom de to trykklette stavelene *liksom* fra grunn-tonetoppen på tampen av FF egnet til å gi et auditivt inntrykk av at produsenten distanserer seg fra beskrivelsen *en liten kar*. Det kan virke som om det ikke lenger er omtrentlighetsmarkøren *liksom* vi har med å gjøre i (4), men den segmentalt identiske opposisjonsmarkøren.

Enda mer entydig uttrykk får avfeiningen av den metarepresenterte tanken til adressaten dersom vokativpronomenet *du* utgjør den ekstrametriske avslutningen på ytringen sammen med partikkelen *liksom*, som vist i (5). Den dislokerte sekvensen *du liksom* krever faktisk den terminale grensetonen *L%*. Innsettelse av vokativ *du* i (3), hvor grensetonen er *H%*, ville ha gitt et resultat som ikke er grammatisk velformet.

(5) [[en [²liten]_{AE} [¹KAR]_{AE} *H*]_{FF} du liksom *L%*]_{IE}

I samtalen (2) ville ytringen (5) fra Bs side ha vært et utvetydig språklig signal om at B tar avstand fra As beskrivelse av den personen som kom forbi. Sekvensen *du liksom* i halen på et setningsfragment er en konvensjonell markering av at partikkelen *liksom* fungerer som opposisjonsmarkør, men produsenten mener ikke nødvendigvis at den omtalte personen er en svær brande. Grunnlaget for at produsenten tar avstand fra beskrivelsen til adressaten, kan variere sterkt.

Dette at det finnes strukturelle trekk i talemålsgrammatikken som muliggjør entydiggjøring av funksjonen til partikkelen *liksom*, er det opplagt fristende å ta til inntekt for en polysemirelasjon mellom to semantiske varianter av ordet. Vår grammatiske kompetanse ser ut til å omfatte evnen til å skille ut opposisjonsmarkeringen som noe annet enn omtrentlighetsmarkeringen. Bruk av det

interjeksjonsaktige setningsfragmentet *Liksom!* som reaksjon på en uttrykt tanke som produsenten forkaster, viser det samme.

Leksikalsk polysemi er et begrep som har vært definert og behandlet på ulike vis, alt etter språkforskerens teoretiske ståsted. Man kan anta at polysemi består i at klart beslektede betydninger av et ord er lagret i språkbrukernes mentale leksikon, men man kan også anta at polysemi er et pragmatisk utledet fenomen, at det «analyseres som et grunnleggende pragmatisk-kommunikativt fenomen som oppstår som et resultat av underspesifiserte leksikalske begreper» (Falkum 2014: 328). I en debatt om hvorvidt polysemi dreier seg om slektskap mellom ordbetydninger som er lagret i det mentale leksikonet, eller om det gir bedre mening å redusere begrepet til en form for kontekstuellet justering av innhold på ordnivå, som i Falkums relevansteorietiske redegjørelse for fenomenet, bør man huske at polysemi tradisjonelt har dreid seg om semantisk slektskap innenfor ord med begrepsinnhold, ikke slektskap innenfor partikler eller konnektiver som er begrepsmessig tomme, men som har en prosedural semantikk med en instruks til adressaten om hvordan det bør trekkes slutninger om ytringens innhold (se Fretheim 2019). Er polysemibegrepet overhodet overførbart til en partikkel som *liksom*?

Dersom *liksom* er en polysem partikkel med to betydninger som er lagret i det mentale leksikonet, vil norske språkbrukere reagere på partikkelen ut fra en underbevisst viten om at ordet er leksikalsk tvetydig.

(6) Alf ville liksom gjøre et godt inntrykk.

Bruken av *liksom* i (6) kan forstås som et signal om at produsenten mener infinitivsfrasen *gjøre et godt inntrykk* med fordel kan settes inn i en videre sammenheng med tanke på hva som vil gjøre ytringen optimalt relevant for adressaten. Samme setning kan òg bety at produsenten synes Alf ikke gjorde noe godt inntrykk, altså bruk av *liksom* som opposisjonsmarkør. Er det en kontrast her som beror på et underliggende skille i prosedural betydning, et skille som er av en slik art at den gir problemer for en analyse som ikke erkjenner at det foreligger en leksikalsk dualitet?

I den første utgaven av denne artikkelen arbeidet jeg ut fra en hypotese om at antagelsen om leksikalsk polysemi gir den mest adekvate analysen. Underveis kom jeg til å skifte syn. Jeg skal gjøre rede for denne snuoperasjonen i de avsnittene som følger, men la meg først forklare i kortform hvordan jeg så for meg et leksikalsk polysemiforhold mellom to ulike betydninger av partikkelen *liksom*. I mitt hode var det mest sannsynlige diakrone hendelsesforløpet at

grammatikaliseringen av preposisjonen *liksom* tok to ulike retninger. Den ene utviklingen førte til det jeg kaller omtrentlighetsmarkøren. Det foreligger et så sterkt innholdsmessig slektskap mellom det språklige uttrykket som modifiseres av *liksom*, og den tanken som utløser bruken av uttrykket, at produsenten setter sin lit til at adressaten klarer å få tak på budskapet selv om den språklige formen ikke nødvendigvis er optimalt tilpasset den tanken som skal formidles. Den andre utviklingen gikk i retning av det jeg kaller opposisjonsmarkøren. I tilfellet (6) var siktemålet til Alf å gjøre et godt inntrykk på noen, men produsenten av (6) kan ha ment at adferden til Alf ikke hadde den virkningen han håpet på. Produsentens kommuniserte tanke kan ha vært at Alf gjorde et dårlig inntrykk. Det kan skapes en ironisk distanse når infinitivsfrasen *gjøre et godt inntrykk* modifiseres av *liksom*, og bruk av noe som vil bli gjenkjent som ironiserende stemmekvalitet, kan forsterke inntrykket av at produsenten mener Alf mislyktes. En språkviter vil da kunne konkludere at den som ytret (6), brukte *liksom* som opposisjonsmarkør, ikke som omtrentlighetsmarkør. Til overmål har jeg påstått at intonasjonsforskjellen mellom (3) på den ene siden og (4) og (5) på den andre skiller effektivt mellom den etterhengte omtrentlighetmarkøren *liksom* når den terminale grensetonen er høy, og opposisjonsmarkøren *liksom* når den terminale grensetonen er lav.

Hvorfor hevder jeg nå likevel at det neppe finnes noe godt argument for at postulering av leksikalsk lagret polysemi for partikkelen *liksom* er å foretrekke? Den konkurrerende oppfatningen er at når en adressat oppfatter at en gitt forekomst av *liksom* er et tegn på at produsenten tar avstand fra det meta-representerte innholdet i setningen, så skyldes dette ene og alene pragmatiske slutninger, ikke et kontekstbetinget valg mellom to betydningsvarianter på ordnivå. Dette er i og for seg ikke noe annet enn Falkums relevansteorietiske tilnærming til polysemi, men mitt forslag er at det ikke engang er noen motsetning mellom *liksom* med funksjon som omtrentlighetsmarkør og *liksom* med funksjon som opposisjonsmarkør. Dermed passer heller ikke den videst mulige definisjonen av polysemi for denne partikkelen, til tross for et fast uttrykk som *på liksom* og den etterhengte opposisjonsmarkøren *du liksom*.

En av de anonyme fagfellene som kommenterte manuset mitt, la vekt på at synkron polysemi ofte er resultatet av en sekvensiell prosess, hvor én betydningsvariant har utviklet seg som en videreføring av en tidligere. Dette vekket meg, men fikk meg til og med til å gå et skritt lenger enn hva denne kollegaen kanskje hadde forestilt seg at jeg kom til å gjøre.

Jeg skal presentere noen generelle tanker om forskjellen mellom omtrentlighetsmarkører (avsnitt 2) og ekte opposisjonsmarkører (avsnitt 3). I avsnitt 4

kommer den endelige redegjørelsen for hvorfor jeg velger å betrakte mental aktivering av et adversativt forhold mellom den metarepresenterte tanken og produsentens antitetiske holdning til den som en kognitiv prosess av rent pragmatisk karakter. Svaret på hvorfor det ser ut til å gi mening å sette to forskjellige tolkningsvarianter opp mot hverandre, finner vi i kontrasten mellom stimuli der det uttrykket som *liksom* modifierer, brukes for å metarepresentere en tanke som stammer fra produsenten selv, og stimuli der den tanken som metarepresenteres, er tillagt en annen person.

2 Omtrentlighetsmarkører

Ikke-sannhetsfunksjonelle omtrentlighetsmarkører er ord eller syntagmer som skiller seg fra modalpartikler som *vel, nok, visst, da, jo, altså* ved at de ikke forteller noe om produsentens grad av tro på at den uttrykte proposisjonen er sann, alt fra overbevisning til skepsis og mistro. Deres pragmatiske funksjon er i stedet å gjøre adressaten oppmerksom på mulige avvik mellom den bokstavelige betydningen til det uttrykket som befinner seg innenfor rekkevidden til en slik markør, og det innholdet som produsenten har en intensjon om å kommunisere.

I (7) forekommer det tre ulike omtrentlighetsmarkører: *litt sånn, liksom* og *hvis du skjønner*.

(7) Jeg ble litt sånn satt ut, liksom, hvis du skjønner.

Det språklige elementet som modifieres av *litt sånn*, er predikativet *satt ut*, mens de etterstilte prosedurale indikatorene *liksom* og *hvis du skjønner* tar rekkevidde over hele setning (7). Alle tre markører antyder at det kan være andre predikater enn partisipputtrykket *satt ut* som er bedre egnet til å fange opp akkurat den følelsen produsenten forsøker å kommunisere.

I (8)–(9) er en adverbial omtrentlighetsmarkør (*på en måte*) innføyd i en omtrentlighetsmarkør som består av en setning med et subjekt, et finitt modalt hjelpeverb og en infinitiv (*du kan si*). Til sammen utgjør dette noe som formelt sett er en helt normal oversetning i en kompleks setningsstruktur, men denne oversetningen har like lite innvirkning på det kognitive innholdet som partikkelen *liksom* eller det parentetiske tillegget *holdt jeg på å si* i en setning som *Finnes det noe alternativ, holdt jeg på å si?* – en ytring som slett ikke betyr at produsenten bare var på nippet til å si det som ble sagt.

(8) Du kan på en måte si at i dag ville vi ha gjort det litt annerledes.

(9) Du kan på en måte si at i dag ville vi nok ha gjort det litt annerledes.

Det er bare den kontrafaktive *at*-setningen i (8)–(9) som uttrykker en logisk form som kan utvikles til en sannhetsevaluerbar proposisjon, med støtte i kontekstdrevene slutninger. *Du kan på en måte si (at)* i (8)–(9) er en metaspråklig kommentar til den eksplikaturen som uttrykkes i den innføyde *at*-setningen.

Partikkelen *nok* i komplementsetningen i (9) har en annen semantisk karakter enn uttrykket *du kan på en måte si (at)*. *Nok* er ingen omtrentlighetsmarkør, men en modalpartikkel, omtalt som «demper»-partikkel i Fretheim (1981). Den gir adressaten beskjed om at produsenten ikke er sikker på at det kognitive innholdet i ytringen er sant. (9) kommuniserer at det er sannsynlig, men ikke sikkert at de ville ha oppført seg annerledes i dag. (8), som er identisk med (9) bortsett fra at setningen mangler modalpartikkelen *nok*, signaliserer derimot ikke isolert sett noen svekket tro på den proposisjonen som utledes fra innholdet i komplementsetningen.

Appendikset *for å si det sånn* i (10) er òg en metaspråklig kommentar til innholdet i den deklorative vertskapssetningen. Det antyder at dette er én måte å formidle budskapet på, men kanskje ikke den eneste, kanskje heller ikke den som på mest adekvat vis uttrykker det produsenten har på hjertet, men antagelig den det var lettest å ty til i øyeblikket.

(10) Vi tar en ting om gangen, for å si det sånn.

I (10) er det ikke bare omtrentlighetsmarkøren *for å si det sånn* som er idiomatisert. Setningen *Vi tar en ting om gangen* er òg et idiomatisert uttrykk som adressaten må bearbeide i lys av en kontekst som er «gjensidig manifest» for produsent og adressat.

«Gjensidig manifesthet» («mutual manifestness») er et relevansteoretisk begrep (Sperber & Wilson 1986/1995; Blass 2000) som ble introdusert som et alternativ til det mer tradisjonelle begrepet «gjensidig viten» (Clark & Marshall 1981). Å tolke eller «lese» den andre partens tanker er et *sine qua non* i mellommenneskelig kommunikasjon, men å hevde at noe er gjensidig kjent for produsent og adressat, er ifølge Sperber & Wilson å godta en kodemodell for produksjon og forståelse av språklige stimuli istedenfor en modell som tar hensyn til at kommunikasjon muliggjøres av samspillet mellom grammatikkbestemt koding (og avkoding) og vår evne til å trekke relevansdrevene slutninger. Sperber & Wilson sier: «By the very definition of mutual knowledge, people

who share mutual knowledge *know* that they do. If you do not *know* that you have mutual knowledge (of some fact, with someone), then you do not have it. Mutual knowledge must be certain, or else it does not exist; and since it can never be certain it can never exist.» (Sperber & Wilson 1986/1995: 19–20.)

I pakt med sin relevanstheori fremmer Sperber & Wilson hva de anser for å være et mer edruelig grunnsyn, nemlig at kommunikasjon alltid er «risky business» fordi det bygger på slutninger om produsentens intensjon som kan synes rimelige, men som det normalt vil hefte en usikkerhet ved av den enkle grunn at slutninger om andres tanker er langt fra ufeilbarlige. Den konvensjonelle grammatikkbestemte betydningen som uttrykkes ved hjelp av en språklig stimulus, mest typisk en setning, gir ikke adressaten noen mulighet for å avkode det kommuniserte innholdet direkte. Det semantikken til en setning tilbyr adressaten, er kun et nødvendig utgangspunkt for å foreta rette valg i gjennomføringen av den pragmatiske, altså slutningsbaserte tolkningen av en ytring av setningen innenfor rammen av en bestemt premissgivende kontekst. Valget av slutninger om hva produsenten mener med sin ytring, blir bestemt av setningens kontekstfrie semantiske struktur i kombinasjon med den konteksten som adressaten trekker veksler på, men man har ingen garanti for at de slutningene som trekkes i den pragmatiske fasen av arbeidet med å forstå innholdet av ytringen, samsvarer med hva produsenten har til hensikt å kommunisere.

At produsenten oppfatter en uttrykt tanke eller forestilling om verden som gjensidig manifest, innebærer at det legges til grunn at begge parter i det minste har evnen til å tenke seg at den uttrykte proposisjonen kan være sann. Grunnlaget for at en gitt tanke blir manifest for et individ på et gitt punkt i en samtale, skyldes en kombinasjon av informasjon lagret i vedkommendes langtidsminne og informasjon som blir lagt til underveis i samtalen.

En omtrentlighetsmarkør fungerer som signal om at produsenten setter sin lit til at de to partenes mengder av gjensidig manifeste tanker omkring diskurstemaet overlapper såpass mye at adressaten evner å justere innholdet i den uttrykte proposisjonen i pakt med produsentens intensjon. Den mentale konteksten som produsenten trekker veksler på i planleggingen av talehandlingen i (10) ovenfor, forutsettes å inneholde så mange gjensidig manifeste premisser for forståelse av hva produsenten mener, at det burde være forsvarlig å benytte munnhullet *Vi tar en ting om gangen* og bli forstått. Kanskje unnlater produsenten bevisst å være mer presis med hensyn til hvilke konkrete prioriteringer eller handlingsplaner det dreier seg om.

De overlegent fleste forekomstene av *liksom* i NoTa (Norsk talespråkskorpus – Oslodelen)⁹ viser partikkelen i rollen som ren omtrentlighetsmarkør. Ofte er det slik at *liksom* gjør adressaten oppmerksom på at det som følger etter partikkelen, er en gjengivelse av en tanke som har oppstått i produsentens sinn. Produsenten forutsetter et semantisk slektskap mellom tanken og den språklige gjengivelsen av den som er så tydelig at adressaten skal kunne utlede tanken bak utsagnet ved hjelp av kontekstdrevne slutninger, inklusive forestillinger om hvordan produsenten har for vane å formulere seg. Tanken er en mental representasjon, og den språklige gjengivelsen av den er en representasjon av denne representasjonen, altså en metarepresentasjon.

Med mindre setningens semantikk gjør det klart for adressaten at produsenten har kommet på andre tanker og i ytringsøyeblikket tar avstand fra den opprinnelige tanken, skjønner man at produsenten går god for innholdet i det språklige uttrykket innenfor rekkevidden til *liksom*, som inngangsport til forståelse av hva produsenten har til hensikt å kommunisere. Imidlertid er det ikke noe i veien for at den metarepresenterte tanken kan tilhøre en annen person enn produsenten av det uttrykket som modifieres av *liksom*. Da har man ingen garanti for at produsenten går god for og er villig til å forsvare den framsatte metarepresentasjonen. Tvert imot er det ganske vanlig, om man undersøker et talemålskorpus som NoTa, at produsenten ikke har mye til overs for den metarepresenterte tanken, enten den tillegges adressaten eller en tredje person. Produsenten kan avvise den som usann eller reagere negativt på den fordi den avslører noe ufordelaktig om den eller de som tillegges den metarepresenterte tanken.

NoTa gir mange eksempler på at omtrentlighetsmarkøren *liksom* knytter seg til noe som produsenten tydeligvis har et ugreit forhold til og opponerer mot. Hva kan dette fortelle oss om forholdet mellom de to presumptivt forskjellige semantiske variantene av partikkelen *liksom*, omtrentlighetsmarkøren og opposisjonsmarkøren? Se på (11), fra NoTa.

- (11) På forsiden av brosjyren er liksom en politimann som bøyer seg ned på gaten og trøster en liten jente som sitter og gråter.

Metarepresentasjonen av innholdet i fotografiet på forsiden av brosjyren er rimeligvis selektiv og tar tak i det produsenten av ytringen tolker som de vesentligste trekkene ved det beskrevne objektet. Diskurssammenhengen viser at

---

9. Tekstlaboratoriet, ILN, UiO, <http://www.tekstlab.uio.no/nota/oslo/index.html>.

produsenten mener fotoet gir et usant og skjønmalende bilde av virkeligheten. Vi vil neppe hevde av den grunn at *liksom* fungerer som opposisjonsmarkør i (11), men det er legitimt å slutte at produsenten har reagert negativt på brosjyren og mer spesifikt har et negativt forhold til det metarepresenterte innholdet av den språklige utfyllingen til *liksom*.

Dermed ligner situasjonen i (11) litt på det inntrykket av innholdsmessig dualitet man får av å betrakte en setning som (6), som gis i reprise her.

(6) Alf ville liksom gjøre et godt inntrykk.

Det er vanskelig å forsvare at det foreligger et enten–eller-forhold mellom omtrentlighet og opposisjon i (6). En rimeligere konklusjon er at *liksom* helt sikkert fungerer som omtrentlighetsmarkør i (6), og at partikkelen i tillegg opptrer som opposisjonsmarkør dersom den gjensidig manifesterer konteksten gjør det sannsynlig at produsenten har til hensikt å kommunisere at Alf ikke gjorde noe godt inntrykk. Denne forståelsen av hvordan produsenten vurderer Alfs forsøk på å etterlate et godt inntrykk, beror på en implikatur (Grice 1989; Levinson 2000; Carston 1988; Fretheim 1992b, 2009)¹⁰ som den prosedurale semantikken til *liksom* bidrar til å aktivere i adressatens sinn i kombinasjon med tilgjengelige kontekstbaserte slutninger. (11) kan forstås på samme måte. Der kommuniseres det som implikatur at bildet på forsiden av brosjyren er misvisende.

I (12), fra NoTa-korpuset, bruker produsenten ordet *tanke* rett før metarepresentasjonen av den tanken som beskrives i infinitivfrasen *å sykle på is*, en tanke som modifiseres av *liksom*.

(12) Og det går ganske fort nedover der og jeg liksom bare tanken på å sykle på is.

Her ser vi bruken av idiomet *bare tanken på* + infinitivsfrase, et uttrykk som antyder noe om negative tanker i møtet med et altfor glatt underlag. *Liksom* støtter idéen om at uttrykket *bare tanken på å sykle på is* fungerer som en språklig metarepresentasjon av hva produsenten tenkte den gangen, ingen presis gjenfortelling, men det innholdsmessige slektskapet mellom det metarepresenterende uttrykket og den tanken som for gjennom hodet på den stakkars syk-

10. Ifølge relevansteorien er en implikatur en representasjon av en antagelse om et saksforhold som utelukkende skyldes kontekstbestemte slutninger, ingen avkodning av grammatikkbestemt innhold.

listen, er opplagt nok. Produsenten kommuniserer sitt problematiske forhold til den situasjonen hun befant seg i, men vi vil ikke av den grunn konkludere at *liksom* er opposisjonsmarkør her. En vesentlig forskjell mellom denne illustrasjonen og eksempel (6) hvor det sies at Alf «*liksom*» ville gjøre et godt inntrykk, er at den uttrykte skumle følelsen av hvordan det er å sykle på is ned en bratt bakke, er en metarepresentasjon av hva som gikk gjennom hodet på syklisten (= produsenten av (12)) da hun var i den situasjonen. Det er ikke snakk om en vurdering av adferden til en annen person eller tolkning av den persons tanker, som det ofte vil være der hvor *liksom* framstår som en klar opposisjonsmarkør.

En sannsynlig implikatur avledet fra (12) er at produsenten var skrekkslagen. Den berøres ikke av et valg mellom å forbinde *liksom* med at uttrykket *bare tanken på å sykle på is* er en omtrentlig verbal gjengivelse av produsentens tankevirksomhet, eller å forbinde det med et negativt forhold til sykling nedover en såpeglatt bakke. Begge aspekter er til stede samtidig.

3 Opposisjonsmarkører

Enkelte modalpartikler kan benyttes for å kommunisere at produsenten tar avstand fra den uttrykte proposisjonen, eller finner det vanskelig å tro på den når det ikke foreligger pålitelig evidens for at den er sann. Et slikt ord er partikkelen *a* etter en deklarativ eller interrogativ setning, det vil si *da* uten framlydskonsonanten [d] (Fretheim 1989, 2014, 2015a). Partikkelen *da*, en grammatikalisert utvikling av det anaforiske proadverbet *da*, som står for en betingelse eller et tidsrom/tidspunkt (se avsnitt 1.1), kan alltid benyttes istedenfor *a*, men *a*, som er et resultat av sekundær grammatikalisering av partikkelen *da*, kan bare brukes i sammenhenger hvor all semantisk forbindelse med den sannhetsfunksjonelle anaforen er brutt. Man kan gi til kjenne en skeptisk holdning til den uttrykte proposisjonen selv om den valgte partikkelen ikke er *a*, men *da*. Forskjellen er at *da* kun er forenlig med en slik tolkning, mens *a* koder den.

A er en ekte opposisjonsmarkør. Den adversative effekten kan ikke oppheves i kontekst, så en analyse av den etterhengte partikkelen *a* som presenterer motsetningen mellom språklig metarepresentasjon og metarepresentert tanke som et rent pragmatisk anliggende, er ikke holdbar. Motsetningen ligger i selve den prosedurale semantikken til den etterhengte partikkelen *a*. Eventuelle andre prosedurale indikatorer i ytringen må være forenlige med den prosedurale informasjonen som *a* koder, nemlig at produsenten tror én ting og antar at adressaten tror det motsatte. Spørreordsspørsmål som følges av *a*, viser riktignok at

det ikke trenger å være noen kontrast mellom produsentens eget syn og den metarepresenterende tolkningen i vertskapssetningen til denne partikkelen. Dette må bero på at et *hv*-spørsmål ikke uttrykker noen antagelse som man kan si seg enig eller uenig i. Selv om den skeptiske holdningen ikke nødvendigvis er til stede, er det fortsatt et faktum at det semantiske bruddet med anaforen *da* er totalt.

(13) B nedenfor kan bare forstås som et ledende spørsmål som uttrykker skepsis overfor adressatens påstand om at solbrillene må ha vært gjenglemte et eller annet sted. B antyder at det slett ikke er sikkert at A tok dem med seg hjemmefra.

(13) A: Jeg må ha lagt igjen solbrillene et sted, kanskje på den kaféen.

B: Du HADDE dem på deg da du gikk HJEMMefra, a?

Den positive polariteten i vertskapssetningen og intonasjonsmønsteret med en fokal frasetone både på verbet og stedsadverbialet spiller på lag med den trykklette partikkelen *a* i høyredislokert posisjon. Samspillet mellom disse språklige fenomenene viser at produsenten metarepresenterer en oppfatning som tilhører en annen person, adressaten A (Fretheim 2014, 2015a), og oppfordrer A til å vurdere om det kanskje er mer sannsynlig at den kontrære negative proposisjonen representerer sannheten.

Innholdet av (14) A viser at talehandlingen til B i (14) B₁ må være en påstand, en korreksjon av As påstand, men partikkelen *a* viser seg å fungere dårlig når (14) B₂ er den verbale reaksjonen på spørsmålet til A. Det virker som om A og B (i B₂) egentlig er enige om at A ikke tok med seg solbriller, men partikkelen *a* forteller mer enn det. B₂ indikerer at B metarepresenterer en tanke som tillegges A, nemlig at A faktisk hadde med seg solbriller hjemmefra, noe den grammatiske konstruksjonen sørger for at B likevel tar avstand fra. B synes dermed å motsi seg selv i (14) B₂.

(14) A: Jeg tok ikke med meg solbriller i dag.

B₁: Du HADDE dem på deg da du gikk HJEMMefra, da.

B₂: #Du HADDE dem på deg da du gikk HJEMMefra, a?

Den grammatiske konstruksjonen med partikkelen *a* heftet på en deklarativ vertskapssetning, som i (13), forteller at B ikke er sikker på at A hadde solbriller med seg da hun gikk ut. I (14) påstår A selv at solbrillene ble lagt igjen hjemme, men konstruksjonen i (14) B₂ – identisk med (13) B – forteller samtidig at B er

uenig med A om de faktiske forhold. Partikkelen *a* informerer på den ene siden om at produsenten avviser den språklige metarepresentasjonen i vertskapssetningen fordi den ikke stemmer med virkeligheten, og på den andre siden indikerer den at produsenten er uenig med adressaten. Dette fører til intern kontradiksjon i (14) B₂. Der gjør partikkelen *a* at ytringen blir en irrelevant og inkoherent reaksjon på utsagnet til A.

Polariteten i vertskapssetningen reflekterer den metarepresenterte oppfatningen som B forkaster når partikkelen er *a*. I motsetning til *a* kan en etterstilt partikkel *da* brukes for å indikere at talehandlingen er et genuint informasjons-søkende spørsmål eller, som i (14) B₁, en påstand. I kontrast til *a* i (13) B fungerer ikke *da* i (14) B₁ som tegn på at B metarepresenterer As oppfatning, tar avstand fra den og oppfordrer A til å revurdere sitt syn.

Den manglende konsonanten i opposisjonsmarkøren *a* tolker jeg som et ikonisk tegn på ytterligere avstand til anaforen *da*, et fullstendig brudd med den.¹¹

En annen opposisjonsmarkør i deler av norsk talemål er temaet i Fretheim (2018). Partikkelen *vel* i en spørresetning som (15) med positiv polaritet kommuniserer ikke bare at den negative proposisjonen som er uttrykt i vertskapssetningen til halespørsmålet ..., *gjør det vel?* i (16), antas å være sann. *Vel* i den frie interrogativen (15) har en prosedural semantikk som gjør at denne partikkelen kontekstualiserer på en svært kompleks måte.

(15) Tar det vel mer enn ti minutter å gå herfra til torget?

(16) Det tar ikke mer enn ti minutter å gå herfra til torget, gjør det vel?

Ved hjelp av (15) ber produsenten en «direkte» 2. persons adressat bekrefte, i nærvær av en «indirekte» 3. persons adressat, at det ikke tar mer enn ti minutter å gå til torget. I samarbeid med den direkte adressaten som forutsettes å være enig med produsenten, prøver produsenten å få den indirekte adressaten til å oppgi sin tro på den metarepresenterte positive proposisjonen.

Bruk av *likksom* som opposisjonmarkør finnes, som nevnt tidligere, mest typisk der hvor produsenten metarepresenterer en tanke som tillegges en annen enn produsenten selv, en metarepresentert tanke som ser ut til å motsi det produsenten holder for å være sant, som ved bruk av modalpartiklene *vel* (i

11. At det går an å sjalte ut noen mulige bruksmåter for partikkelen *da* ved å benytte *a* isteden, tyder på at det er en mentalt lagret polysemirelasjon mellom den bruken av *da* som sammenfaller med bruken av *a*, og all annen bruk av *da* som etterstilt partikkel. Det ligger utenfor emnet for denne artikkelen å gå nærmere inn på dette forholdet.

polære spørresetninger) og *a*. Forskjellen er at *vel* og *a* fastlåser den antitetiske tolkningen, men *liksom* tolkes som opposisjonsmarkør bare når det finnes kontekstuell støtte for det, slik at nærværet av *liksom* styrker ytringens relevans.

Verbalet *framstår* (*som*) interagerer positivt med *liksom* i (17). Legg merke til hvordan vår oppfatning av produsentens holdning endres om vi sløyfer både *framstår som* og *liksom*. Det blir en modalitetsendring fra det kontrafaktive til det indikative.

- (17) Å gjøre L og R til gjenstand for kritisk journalistikk er noe helt annet enn å invitere dem til debatt der de framstår som én av flere likeverdige debattanter der liksom ikke noe særlig står på spill, ...
(Facebook, september 2018)

Skribenten tar avstand fra hvordan L og R (anonymisert) framstår for offentligheten. Det virker som om det ikke skulle være noe av betydning som drøftes når L og R deltar i ordskifter om politiske temaer. Produsentens poeng er at det tvert imot er viktige saker som drøftes. Det er ikke *liksom* som gjør at vi får øynene opp for kontrasten mellom dette kommuniserte poenget og innholdet i den metarepresentasjonen som produsenten utformer som *ikke noe særlig står på spill*, men selv om partikkelen kan sies å være redundant i (17), gjør den nettopp det man forventer: den signaliserer at den metarepresenterte tanken tilhører personene L og R. Uttrykket *ikke noe særlig står på spill* metarepresenterer deres syn. Kontrasten mellom metarepresentasjonen og den metarepresenterte består i at produsenten avviser denne tanken. Produsenten metarepresenterer en oppfatning som tillegges individene L og R, og det er lett for leseren å tolke inn en konflikt mellom produsentens holdning og den holdningen som tillegges L og R.

Jeg skal nå illustrere bruken av partikkelen *liksom* som opposisjonsmarkør ved hjelp av noen eksempler fra romanen *Tante Ulrikkes vei* av Zeshan Shakar (Gyldendal 2017). Det finnes to hovedpersoner i boka, to unge menn med minoritetsbakgrunn, begge bosatt i Tante Ulrikkes vei på Stovner: den ambisiøse og skoleflinke Mo og den underprivilegerte Jamal. Forfatteren Shakar er selv oppvokst på Stovner, og han er fortrolig med hvordan en ung mann som Jamal ordlegger seg.¹² Romanen starter med at vi får vite at

12. En anonym fagfellekommentar gikk ut på at det ikke kan være noen grunn til å satse på data fra en roman når det finnes så mange lett tilgjengelige talespråkskorpora. Jeg er uenig. Zeshan Shakars fordeling av *liksom* i *Tante Ulrikkes vei* avspeiler hans intuitive forståelse av hvordan denne partikkelen kan øke den enkelte ytringens relevans i tale-

sosiologen Lars Bakken, seniorforsker ved stiftelsen NOVA, har rekruttert Mo og Jamal som medarbeidere i et sosiologisk forskningsprosjekt om oppvekstvilkår for ungdom med minoritetsbakgrunn i Groruddalen, og (18) er fra begynnelsen av den aller første innspilte kassetten som Jamal sendte til Lars Bakken, 5. august 2001. De to ytringene som modifiseres av *liksom*, meta-representerer ønskemål fra Bakkens side.

(18) Halla, hører du meg elle?

Ehh ... Du sa jeg skal fortelle om livet mitt liksom. Dagbok liksom. Det skjer ikke da. Jeg liker ikke skrivning. Hvert fall ikke dagbok ass. Det er for kæber, mann.¹³

(*Tante Ulrikkes vei*, s. 15)

Setningsfragmentet *Dagbok liksom* i (18) indikerer at det Jamal eventuelt kan bidra med, ikke vil være noe som minner om nedtegnelser i en dagbok. Jamal er fast bestemt på å ikke fortelle om livet sitt på den måten som Bakken helst vil. Dagbok kommer ikke på tale. Det er naturlig å betrakte begge ytringene *Du sa jeg skal fortelle om livet mitt liksom* og *Dagbok liksom* som utslag av en distanserende holdning, typisk for bruk av *liksom* som opposisjonsmarkør. Det disse to ytringene kommuniserer direkte, er Jamals negative holdning til forslaget om dagbok, mens selve avvisningen kommuniseres på indirekte vis, i form av en implikatur. Den eksplisitte avvisningen av tanken om å føre dagbok kommer først i neste replikk, *Det skjer ikke da*, og begrunnelsen blir uttrykt i den påfølgende ytringen *Jeg liker ikke skrivning*.

Når *liksom* brukes som diskrediterende partikkel i rapportene til Jamal, skjer det ofte i form av retoriske spørreordsspørsmål, som i (19), en mishagsytring rettet mot lærerne på skolen til lillebroren hans.

(19) Liksom, hva veit dem om livet vårt?

(*Tante Ulrikkes vei*, s. 143)

---

språklig kommunikasjon. Dette er like verdifullt for meg som belegg i et talespråkskorpus. Hva autentisitet angår, tillater jeg meg å påpeke at dataene ikke blir autentiske når man som talemålsforsker ignorerer intonasjonen i den enkelte ytringen. Bruk av en modell for norsk intonasjon muliggjør analyse av samspillet mellom intonasjonsstruktur, syntaktisk struktur, setningssemantikk og partikler. Integrering av intonasjonens bidrag til relevans er mangelvare hos norske talespråksforskere.

13. *Kæber* betegner jenter, men har en nedsettende grunnbetydning som er begrepsmessig på linje med *hore*.

Her er det en kommunisert kontrast mellom det Jamal har avslørt som lærernes syn, nemlig at Jamal og familien hans er mennesker lærerne mener de kjenner, og det motsatte synet, Jamals eget. (19) ville ha blitt forstått som et retorisk spørsmål selv om det ikke var modifisert av *liksom*, men partikkelen støtter opp om den tolkningen.

Jamal klager også over at han selv aldri får noe skryt fra lærerne på skolen der han tidvis oppholder seg. Han metarepresenterer tanker som han tillegger dem, og som han selv synes er urettferdige og fiendtlige, som i (20), hvor begge ytringer følges av *liksom*.

(20) Ikke si no bra til Jamal liksom. Bare lag pes for han hele fuckings tida liksom.

(*Tante Ulrikes vei*, s. 65)

Plasseringen i høyre kant av ytringen, som i (18) og i (20), ser ut til å være den vanligste når Jamal bruker *liksom* for å distansere seg fra de tankene han metarepresenterer.

I (21), fra NoTa-korpuset, er den ytringen som interesserer meg mest, den jeg har kursivert.

(21) Så viser jeg passet mitt da og så liksom «Could you please take off your hat, sir?». Jeg bare ja ok greit står der med kaps, så tar jeg av den. «You letting your hair growing there, sir?». Ja visst, det er jo faen fire år siden det passet ble tatt så jeg har litt lenger hår i dag, ja. «*Skal jeg klippe det for deg, liksom?*»

Første forekomst av *liksom* i (21) står rett foran et engelskspråklig sitat som etteraper ytringen til passkontrolløren. Innholdet i den engelske spørresetningen er det vesentlige, den formelle likheten med hva den siterte personen virkelig sa, er mindre vesentlig. Det er tilstrekkelig at det er såpass likhet mellom metarepresentert tanke og sitat at det ikke er noen tvil om innholdet i det passkontrolløren sa. Det neste eksemplaret av *liksom* er hektet på en polær spørresetning og er en etterligning av hvordan passkontrolløren kunne ha uttrykt seg der og da. Spørsmålet metarepresenterer en tanke som er ment å latterliggjøre vedkommende, og som forhåpentlig aldri ble uttrykt i ord. I sin tankeverden opponerer produsenten mot den stivbeinte oppførelsen til tjenestemannen. Den dislokerte plasseringen av *liksom* gjør det spesielt lett å oppfatte den meta-

representerte tanken som absurd. Tanken framstilles likevel, lett parodisk, som noe den håpløse kontrolløren kunne ha tenkt.

Bruken av *liksom* i (21) har visse likhetstrekk med det vi så i eksempel (12) i avsnitt 2. Produsenten metarepresenterer sin egen tanke under kontroversen mellom han og den amerikanske passkontrolløren. På den annen side illustrerer dette hvordan produsenten mener kontrolløren resonnerer, selv om han klart nok setter ting på spissen. Indirekte fungerer det som uttrykk for frustrasjon knyttet til den yrkesgruppen som motparten tilhører. Det blir for upresist å bruke termen opposisjonsmarkør om bruken av *liksom* i (21), men motsetningen mellom produsent og kontrollør er likevel til stede i fullt monn.

Ytringen *Skal jeg klippe det for deg?*, uten *liksom*, ville ikke ha vært like relevant i siste ytring i (21). I kraft av sin leksikalske betydning koder *liksom* forestillingen om en omtrentlig likhet mellom vår forståelse av det sarkastiske spørsmålet og produsentens tanker om personligheten til passkontrolløren. Det dreier seg ikke primært om hårlengde. Produsenten uttrykker en mer generell, utvetydig negativ holdning til samtalepartnerens iver i tjenesten når episoden gjenfortelles som i (21), men opposisjonen mot tjenestemannens oppførsel skyldes ikke at *liksom* er en polysem partikkel med en leksikalsk semantikk som forbindes enten med omtrentlighet eller med opposisjon.

En åpenbar forskjell mellom *a* i (13) B og *vel* i (15) som opposisjonsmarkører og *liksom* som opposisjonsmarkør er som nevnt tidligere at kontrasten mellom den metarepresenterte oppfatningen og produsentens egen oppfatning kommuniseres uavhengig av kontekstuelle forhold ved bruk av *a* eller *vel*. *Liksom* er opposisjonsmarkør bare når det finnes pragmatisk støtte for en slik forståelse av en gitt forekomst av partikkelen. Ved bruk av ekte opposisjonsmarkører som den etterstilte partikkelen *a* og partikkelen *vel* i interrogativer kodes det en kontrær motsetning mellom den metarepresenterte proposisjonen og produsentens forhold til proposisjonens sannhetsverdi. Dette avviker markant fra hva som skjer når *liksom* gir inntrykk av å fungere som opposisjonsmarkør. I den grad det da er legitimt å slutte at produsenten avviser innholdet i den metarepresenterte tanken som usant, skyldes dette en implikatur som det av relevanshensyn virker naturlig å tolke inn i det pragmatiske arbeidet med en ytring som inneholder *liksom*.

Finnes det overhodet noen argumenter til støtte for hypotesen om at *liksom* koder to forskjellige innholdsvarianter på det leksikalske planet? Svaret på dette spørsmålet er ikke så opplagt som min utforming av det tyder på. *Liksom* med utvetydig funksjon som opposisjonsmarkør finner vi ikke minst i uttrykket *på liksom/på lissom*, et konvensjonelt tegn på at noe avviker fra virkeligheten, man

bare later som om det dreier seg om noe reelt. Dessuten kan en bruke *liksom* kreativt som første del av et kompositum, som i *liksombryllup*, *liksomord*, *liksomhund* (kosedyr) og i adjektiver for engangsbruk à la *liksomalvorlig*, *liksominteressert*. Her er det ikke tale om en omtrentlig beskrivelse, men om noe som pretenderer å være et hyponym til det begrepet som den siste komponenten i det sammensatte ordet betegner. *Det Norske Akademis Ordbok* (NAOB, under *liksom*) nevner også den etterstilte modalitetsmarkøren ..., *du liksom* (se mine kommentarer til eksempel (5) i avsnitt 1.2), som føyes til en metarepresentasjon av noe samtalepartneren har sagt umiddelbart før «for å uttrykke at man anser det som oppspinn eller lite sannsynlig», gjerne i en replikk formet som et setningsfragment som bare repeterer det mest sentrale begrepet i det utsagnet produsenten oppjonerer mot.

Det er ikke noe galt i å anta at to betydningsvarianter av partikkelen *liksom* peker seg ut, og man kan gjerne forbinde disse variantene med begrep som opposisjon kontra omtrentlighet. Utviklingen av en dislokert, adversativ markør som *du liksom* og uttrykket *på liksom* viser at vi har en bevissthet om at *liksom* kan fungere som opposisjonsmarkør. Jeg er likevel skeptisk innstilt til en analyse som gjør kontrasten mellom produsentens oppfatning og den oppfatningen som produsenten metarepresenterer, til en kontrast som skyldes at vi foretar et valg mellom to varianter av en polysem partikkel *liksom*. Neste avsnitt inneholder ytterligere argumenter mot et leksikalsk skille mellom *liksom* som omtrentlighetsmarkør og *liksom* som opposisjonsmarkør.

4 Hvorfor gjengir vi det vi tror er andre personers tanker?

«Ockhams barberkniv» («Occam's razor») er et filosofisk prinsipp som går ut på at når det finnes to ulike hypoteser som står likt fordi de begge forklarer visse data man har observert, da bør man velge den hypotesen som bygger på færrest antall postulater. Om vi kan forklare et gitt språklig fenomen ved å begrense oss til veldig generelle antagelser om relevans og rasjonalitet, blir det overflødig å krydre forklaringen ved å ty til grammatiske regler eller leksikalske betydninger som i realiteten ikke gjør noe mer enn å stadfeste gyldigheten av det som en rent slutningsbasert analyse forklarer uten hjelp fra språkssystemet.¹⁴ Den pragmatiske analysen som ene og alene bygger på relevansdrevne slutninger om språkbrukerens intensjon, er i samsvar med Ockhams prinsipp. En

14. Grice (1989) har foreslått en modifisert utgave av Ockhams barberkniv, som går ut på at betydninger ikke bør forfres uten grunn (se Falkum 2014).

analyse som i tillegg til dette støtter seg på grammatikkbestemte forskjeller som i og for seg underbygger den pragmatiske analysen, bryter med Ockhams prinsipp.

Hvordan vil vi forklare forskjellen i produsentens epistemiske forhold til proposisjonen i komplementsetningen i (22) sammenlignet med (23)?

(22) Jeg tror at pinnsvin har godt av å drikke melk.

(23) Henriette tror at pinnsvin har godt av å drikke melk.

(22) og (23) inneholder begge utsagn språklig utformet som objektargument til det kognitive verbet *tro*. (22) forbinder vi lett med at produsenten uttrykker en høyere ordens eksplikatur som innebærer en støtte til den proposisjonen som avledes fra semantikken i *at*-setningen. Når subjektet i oversetningen erstattes med et tredje persons uttrykk, som i (23), er det ikke lenger produsentens antagelser om forholdet mellom pinnsvin og melkedriking som blir formidlet på det eksplisitte planet i kommunikasjonssituasjonen. En ytring av (23) meta-representerer Henriettes oppfatning. Samtidig er det naturlig å slutte at produsentens tanker om dette forholdet ikke stemmer overens med Henriettes. Det er ingen referanse til produsenten av ytringen i den proposisjonen som (23) uttrykker. Den som uttaler (23), kan forholde seg nøytralt til den tanken som tillegges Henriette, men kan også ha ment å uttale seg slik for å ta avstand fra hennes vurdering. Slik informasjon formidles i så fall som en implikatur adressaten vil kunne forbinde med det som sies i (23).

Hva er nøkkelen til forståelse av produsentens holdning til troen på at pinnsvin trygt kan drikke kumelk i (22) sammenlignet med den antatt reduserte troen på det i (23)? Man kunne tenke seg at kombinasjonen av verbet *tro* og et tredje persons subjekt koder en annen prosedural semantikk enn verbet *tro* med et første persons subjekt, men det er neppe noe behov for et slikt innovativt inngrep i norsk grammatikk. En mulig grunn til at man velger å uttale seg om hva en annen person enn en selv holder for å være sant, er at det er et avvik mellom vedkommendes oppfatning og ens egen oppfatning. Denne tanken kan være tilstrekkelig til å sette adressaten på sporet av en implikatur som består i at produsenten ikke deler den oppfatningen som ytringen meta-representerer. Det har ikke noe for seg å postulere en forskjell i det grammatiske regelsystemet for å redegjøre for forskjeller mellom (22) og (23) knyttet til produsentens epistemiske holdning til proposisjonen i komplementsetningen. (23) er ikke en setning som fastlåser tanken om at produsenten er uenig med Henriette.

Hvis produsenten bruker preteritumsformen *trodde* istedenfor presensformen *tror*, nøytraliseres forskjellen mellom hvordan vi forstår utgaven med pronomenet *jeg* i (24) og utgaven med et tredje persons subjekt i (25).

(24) Jeg trodde at pinnsvin har godt av å drikke melk.

(25) Henriette trodde at pinnsvin har godt av å drikke melk.

I vanlige fall vil både (24) og (25) gi adressaten beskjed om at komplementsetningen metarepresenterer en tanke som produsenten tar avstand fra,¹⁵ i (24) fordi produsenten har endret sitt syn på hva pinnsvin har godt av, i (25) av samme grunn som i (23), men med større kraft enn når presensformen *tror* brukes. Det finnes ingen annen rasjonell grunn til at produsenten plasserer ut-sagnet i fortid i (24), enn at det var andre sannhetsbetingelser som gjaldt for produsenten tidligere, og preteritumsformen i (25) forsterker inntrykket av at Henriette har gitt uttrykk for en oppfatning som produsenten bruker (25) for å avvise. Disse forståelsene av hva som kommuniseres, skyldes pragmatiske slutninger om hva produsenten kan ha hatt til hensikt å formidle, ut over det innholdet som vår grammatiske kompetanse gjør oss i stand til å avkode direkte.

(26) er formelt identisk med (23) med presensformen *tror*, bortsett fra at *liksom* er satt inn i oversetningen for å markere at proposisjonen i *at*-setningen skal tolkes i lys av den prosedurale semantikken som denne partikkelen koder.

(26) Henriette tror liksom at pinnsvin har godt av å drikke melk.

Liksom indikerer at komplementsetningen som partikkelen introduserer i (26), er det språklige resultatet av produsentens tolkning av hva Henriette går god for. At produsenten ikke tror det samme som henne, kommuniseres tydeligere enn i (23), som mangler *liksom*, men som for øvrig er identisk med (26). (23) gjør det relativt lett å kansellere forestillingen om at Henriette tar feil, som vist i (23').

(23') Henriette tror at pinnsvin har godt av å drikke melk, og det tror jeg òg.

---

15. Et unntak har vi når grunnen til at produsenten bruker fortidsformen *trodde* i (25), er at den peker tilbake på det tidspunktet i fortid da Henriette ytret seg om pinnsvin og melk, som i *Henriette trodde at pinnsvin har godt av å drikke melk, og jeg stoler på henne*.

I (26') er det ikke like opplagt at folk vil akseptere den påfølgende kommentaren *og det tror jeg òg* etter å ha oppfattet innholdet i den første av de koordinerte setningene.

(26') Henriette tror liksom at pinnsvin har godt av å drikke melk, #og det tror jeg òg.

At vi har lettere for å godta fortsettelsen *og det tror jeg òg* i (23') enn i (26'), viser at partikkelen *liksom* ikke er et redundant språklig innslag. Det er vel å merke ikke utenkelig at noen kunne komme til å ytre (26') med den siste setningen intakt. *Liksom* i første konjunkt leder likevel adressatens tanker i retning av en antatt usann proposisjon i *at*-setningen. Dette skyldes samspillet mellom *liksom* og informasjonen om at det som følger, er noe Henriette tror. Tillegget *og det tror jeg og* i (26') motsier en tolkning av innholdet i *at*-setningen som usant og reduserer derfor ytringens relevans. Den partikkelfrie konstruksjonen i (26) inneholder derimot ingen prosedural informasjon i første konjunkt som passer dårlig sammen med innholdet i siste konjunkt. (23') framstår som mer relevant enn (26') fordi en ytring av (23) ikke tvinger oss til å aktivere tanken at pinnsvin ikke skal gis melk.

Det er helt legitimt å bruke termen «opposisjonsmarkør» om *liksom* i (26). Produsenten har uttrykt sin tolkning av hva Henriette mener om pinnsvin og melkedrikking, og dermed indirekte om det å sette ut melk til pinnsvin. Det er tilstrekkelig å holde fast på at den informasjonen som kodes, er at komplementsetningen som *liksom* står til, metarepresenterer på omtrentlig vis et synspunkt som Henriette har fremmet. At produsenten framstår som uenig, skyldes derimot ingen grammatisk regel og ingen leksikalsk betydningsvariant av ordet *liksom*.

Det vi tolker som et motsetningsforhold mellom hvordan saksforholdet oppfattes av produsenten, og hvordan produsenten mener Henriette oppfatter det, skyldes at vi antar det må være en grunn til at produsenten velger å metarepresentere en tanke som ikke er produsentens egen. Man har sjelden et behov for å gjøre sånt hvis det ikke er tale om en uoverensstemmelse mellom den metarepresenterte tanken og produsentens egne tanker. Det er den samme kognitive mekanismen som trer i kraft når man benytter en negativ spørresetning for å uttrykke skepsis overfor en metarepresentert negativ proposisjon og tilkjennegir at man tror på det positive motstykket inntil noe annet er bevist.

5 Konklusjon

Sammenligningspreposisjonen *liksom* har gjennomgått en grammatikaliseringsprosess. Ordet utviklet bruksbetingelser over tid som innebar tap av et essensielt semantisk trekk, evnen til å uttrykke eksplisitt at to entiteter X og Y har en spesifisert egenskap felles, og som førte til en leksikalsk splittelse mellom preposisjonen og en ikke-sannhetsfunksjonell partikkel med andre syntaktiske egenskaper enn opphavet og med en leksikalsk semantikk av den sorten som innebærer en instruks til adressaten om hvordan den slutningsbaserte fasen av arbeidet med å forstå ytringen bør gripes an.

Det er en umulig såvel som misforstått oppgave å forsøke å sette et tak på antallet betydninger eller funksjoner man kan forbinde med partikkelen *liksom* når man studerer hvordan den samspiller med andre semantiske trekk i ytringen, og hva utfallet av et slikt samspill blir når ytringen settes inn i en kontekstuell ramme. Hvis man erkjenner at dette ordet ikke er et «fyllord», men et leksem på linje med preposisjonen *liksom* og ethvert ord som koder et begrep snarere enn en anbefalt slutningsstrategi, da har det en leksikalsk semantikk som må defineres uavhengig av kontekst. Den konteksten adressaten trekker veksler på for å avdekke produsentens formål med ytringen, avgrensar vår oppfatning om den kommunikative funksjonen til ordet *liksom* i konkrete tilfeller.

Jeg satte meg fore å isolere en leksikalsk betydning for partikkelen som interagerer med kontekst i konkrete samtalsituasjoner. Min konklusjon er at det er tilstrekkelig å anta én prosedural semantikk for *liksom*. Ordet forteller at det uttrykket det står til, er en fortolkende metarepresentasjon av en tanke som i et ekstremt tilfelle kan være gjengitt med uttrykksmessig nøyaktighet, men som også kan ha betydelige formelle avvik fra originalen. Det vesentlige er at produsenten tenker seg at metarepresentasjonen har et nært innholdsmessig slektskap med den originale tanken, samtidig som partikkelen innebærer en innrømmelse av at adressaten bør ta høyde for at det kan være en omtrentlig snarere enn en eksakt likhet mellom semantikken i den valgte språkformen og det innholdet som produsenten har til hensikt å kommunisere. Det språklige uttrykket skal kunne gi adressaten en tilstrekkelig mengde holdepunkter for å trekke kontekstbaserte slutninger om hva produsenten ønsker å formidle.

Et slikt syn på den prosedurale semantikken til *liksom* rettferdiggjør merkelappen omtrentlighetsmarkør. Det er imidlertid ingen tvil om at visse forekomster av partikkelen kan få oss til å føle at den primære funksjonen til ordet noen ganger er å peke på en uenighet mellom produsentens oppfatning og den oppfatningen som produsenten forbinder med den uttrykte proposisjonen. Mest typisk skjer dette når setningen metarepresenterer en tanke som åpenbart ikke

er produsentens egen. Som ledd i det som foregår i den pragmatiske fasen av tolkningsprosessen, forstår adressaten at produsenten avviser det meta-representerte innholdet, enten fordi det ikke samsvarer med virkeligheten, eller fordi det forkastes på et følelsesmessig grunnlag.

Til tross for forbindelsen mellom bruk av *liksom* og en avvisende mentalitet overfor den tanken som utledes fra det uttrykket som *liksom* modifierer, er det nødvendig å postulere en mentalt lagret semantisk variant av partikkelen som dekker bruken av den som opposisjonsmarkør. Heller ikke står vi overfor et syn på polysemirelasjoner av den sorten som Falkum (2014) forfekter ut fra sitt relevansteorietiske syn på setningssemantikk som noe som kun gir ledetråder for å kunne trekke de rette pragmatiske slutningene om hva produsenten ønsker å formidle. Utsagnet *De er rene* kan bety at referentene ikke er skitne, men dersom de er idrettsutøvere, kan det bety at de er frie fra mistanken om at de har dopet seg. Man vil normalt ikke bruke setningen for å kommunisere begge deler på en gang, både at de har vasket seg, og at de ikke har dopet seg. Adressaten vil foreta et valg mellom de to betydningene av *ren*, men i et relevansteorietisk perspektiv forutsetter ikke dette at de er lagret som ulike betydninger i vårt mentale leksikon. Valget skyldes ikke leksikalsk tvetydighet ifølge relevansteorietisk tenkning. Det oppstår på det pragmatiske nivået i forståelsesprosessen.¹⁶

Liksom gir derimot ikke adressaten et disjunktivt valg mellom to nokså like betydninger. At *liksom* er en omtrentlighetsmarkør, er forankret i vårt mentale leksikon. Avvisningen av den metarepresenterte tanken skyldes primært at vi kan benytte *liksom* for å angi at den ikke tilhører oss selv, men en annen. Én god grunn til å gjøre det klart at en bestemt tanke tilhører en annen, kan være at produsenten ikke stiller seg bak den.

Om det skulle dukke opp diakron evidens som tyder på at *liksom* i rollen som opposisjonsmarkør er av nyere dato enn *liksom* i rollen som omtrentlighetsmarkør, svekker heller ikke dette det faktum at metarepresentasjon av tanker som tilhører en annen, kan aktivere idéen om at produsenten tar avstand fra innholdet i det uttrykket som *liksom* modifierer, uten at dette er et innhold som er leksikalsk forankret. Faste uttrykk av typen *på liksom* koder det falske aspektet ved det saksforholdet som beskrives. Det viser at vi har lett for å forbinde *liksom* med noe irreelt, men det viser ikke at det er nødvendig å postulere en leksikalsk variant av *liksom* som ivaretar den adversative tolkningen.

16. Jeg er ikke overbevist om at dette gir den beste forståelsen av hva som foregår når vi velger den ene eller andre betydningen av et ord som *ren*. Den metaforiske betydningen 'dopfri' er utvilsomt en konvensjonalisert bruksmåte. Jeg vil anta at den er lagret i vårt mentale leksikon.

Jeg har argumentert for at vi bør velge en rent pragmatisk forklaring på at *liksom* ofte oppfører seg som opposisjonsmarkør. Dette er i tråd med hvordan *liksom* har vært behandlet av norske talespråkforskere. I denne artikkelen har jeg imidlertid satt søkelyset på *liksom* i rollen som opposisjonsmarkør for å kunne vurdere hvordan eventuelle argumenter for eller imot en leksikalsk polysemianalyse av ordet står seg i lys av antagelser om forholdet mellom språk og tanke innenfor pragmatisk teori, spesifikt relevansteorien, som hevder at det et språklig uttrykk betyr isolert fra kontekst, i vesentlig grad underdeterminerer det innholdet som språkbrukeren har til hensikt å kommunisere. Setningssemantikk underdeterminerer den proposisjonen som uttrykkes, og underdeterminerer selvsagt også innhold som kommuniseres på indirekte vis, som implikatur.

Litteratur

- Allott, Nicholas. 2017. Metarepresentation. I Barron, Anne, Yuego Gu & Gerard Steen (red.), *The Routledge Handbook of Pragmatics*. London: Routledge, 295–309.
- Andersen, Gisle. 1998. The pragmatic marker *like* from a relevance-theoretic perspective. I Jucker, Andreas H. & Yael Ziv (red.), *Discourse Markers: Descriptions and Theory*. Amsterdam: John Benjamins, 147–170.
- Andersen, Gisle. 2000. The role of the pragmatic marker *like* in utterance interpretation. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.), 17–38.
- Andersen, Gisle. 2001. *Pragmatic Markers and Sociolinguistic Variation*. Amsterdam: John Benjamins.
- Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.). 2000. *Pragmatic Markers and Propositional Attitude*. Amsterdam: John Benjamins.
- Blakemore, Diane. 1987. *Semantic Constraints on Relevance*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 1992. *Understanding Utterances: An Introduction to Pragmatics*. Oxford: Blackwell.
- Blakemore, Diane. 2002. *Relevance and Linguistic Meaning: The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blass, Regina. 2000. Particles, propositional attitude and mutual manifestness. I Andersen, Gisle & Thorstein Fretheim (red.), 39–52.

- Carston, 1988. Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics. I Kempson, Ruth M. (red.), *Mental Representations: The Interface between Language and Reality*. Cambridge: Cambridge University Press, 155–182.
- Carston, Robyn. 2002. *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Oxford: Blackwell.
- Clark, Herbert H. & Catherine R. Marshall. 1981. Definite reference and mutual knowledge. I Joshi, Aravind, Bonnie Lynn Webber & Ivan Sag (red.), *Elements of Discourse Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 10–63.
- Escandell-Vidal, Victoria, Manuel Leonetti & Aoife Ahern (red). 2011. *Procedural Meaning: Problems and Perspectives*. Emerald: Bingley, UK.
- Falkum, Ingrid Lossius. 2014. Polysemi. En relevanstestetisk tilnærming. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32, 307–336.
- Fretheim, Thorstein. 1981. «Ego»-dempere og «alter»-dempere. *Maal og Minne*, 86–100.
- Fretheim, Thorstein. 1989. The two faces of the Norwegian inference particle *da*. I Weydt, Harald (red.): *Sprechen mit Partikeln*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 403–415.
- Fretheim, Thorstein. 1991. Formal and functional differences between S-internal and S-external modal particles in Norwegian. *Multilingua* 10, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 1992a. Themehood, rhemehood and Norwegian focus structure. *Folia Linguistica* 28, 111–150.
- Fretheim, Thorstein. 1992b. The effect of intonation on a type of scalar implicature. *Journal of Pragmatics* 18, 1–30.
- Fretheim, Thorstein. 2009. On the functional independence of explicatures and implicatures. I Behrens, Bergljot & Cathrine Fabricius-Hansen (red.), *Structuring Information in Discourse: The Explicit/Implicit Dimension*. Oslo: University of Oslo, 17–32.
- Fretheim, Thorstein. 2014. Et relevanstestetisk blikk på likheter og forskjeller mellom partiklene *da* og *altså*. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 32, 197–256.
- Fretheim, Thorstein. 2015a. A relevance-theoretic perspective on the Norwegian utterance-final particles *da* and *altså* compared to their English counterpart *then*. I Hancil, Sylvie, Alexander Haselow & Margje Post (red.), *Final Particles*. Berlin: de Gruyter Mouton, 249–284.
- Fretheim, Thorstein. 2015b. Grammatikalisering av adverbet *gjerne* i ulike norske varieteter. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 33, 3–48.

- Fretheim, Thorstein. 2017a. The form and function of extrametrical, unaccented segments of East Norwegian utterances. I Abrahamsen, Jardar E., Jacques Koreman & Wim A. van Dommelen (red.), *Nordic Prosody: Proceedings of the XIIIth Conference*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 9–28.
- Fretheim, Thorstein. 2017b. The pragmatics of ‘Yes’ and ‘No’. I Assimakopoulos, Stavros (red.), *Pragmatics at its Interfaces*. Berlin/Boston: de Gruyter Mouton, 175–200.
- Fretheim, Thorstein. 2018. *Vel* i spørresetninger: en pragmatisk analyse. *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 36, 5–40.
- Fretheim, Thorstein. 2019. The polysemy of a Norwegian modal adverb. I Carston, Robyn, Billy Clark & Kate Scott (red.), *Relevance: Pragmatics and Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 163–173.
- Fretheim, Thorstein & Wim A. van Dommelen. 2012. A pragmatic perspective on the phonological values of utterance-final boundary tones in East Norwegian intonation. *The Linguistic Review. Special Issue on Cognitive Pragmatics and its Interfaces in Linguistics* 29, 663–677.
- Grice, H. Paul, 1989. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Hall, Alison. 2007. Do discourse connectives encode concepts or procedures? *Lingua* 117, 149–174.
- Heine, Bernd & Heiko Narrog (red.). 2011. *The Oxford Handbook of Grammaticalization*, Oxford: Oxford University Press.
- Hasund, Ingrid Kristine. 2003. The Discourse Markers *like* in English and *likksom* in Norwegian Teenage Language: A Corpus-Based, Crosslinguistic Study. Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
- Hasund, Ingrid Kristine, Toril Opsahl & Jan Svennevig. 2012. By three means: The pragmatic functions of three Norwegian quotatives. I Buchstaller, Isabelle & Ingrid van Alphen (red.), *Quotatives: Cross-Linguistic and Cross-Disciplinary Perspectives*. Amsterdam: John Benjamins, 37–67.
- Hopper, Paul J. & Elizabeth Closs Traugott. 1993. *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johnsen, Odd Egil. 2012. ‘Liksom’ som diskursmarkør i norsk talespråk. En studie av Big Brother-korpuset. *Maal og Minne*, 91–109.
- Levinson, Stephen C. 2000. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature*. Cambridge, MA: The MIT Press.
- Nicolle, Steve. 1988. A relevance theory perspective on grammaticalisation. *Cognitive Linguistics* 9, 1–35.

- Nicolle, Steve. 2015. Diachronic change in procedural semantic content. *Nouveaux Cahiers de Linguistique Française* 32, 133–148.
- Nilsen, Randi Alice. 1992. *Intonasjon i interaksjon. Sentrale spørsmål i norsk intonologi*. Doktoravhandling, Universitetet i Trondheim.
- Noh, Eun-Ju. 2000. *Metarepresentation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Sperber, Dan. 2000 (red.). *Metarepresentations: A Multidisciplinary Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Sperber, Dan & Deirdre Wilson. 1986/1995. *Relevance: Communication and Cognition*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Wilson, Deirdre. 2016. Reassessing the conceptual – procedural distinction. *Lingua* 175/176, 5–19.
- Wilson, Deirdre & Dan Sperber. 1993. Linguistic form and relevance. *Lingua* 90, 1–25.

Summary

Liksom was originally just a preposition meaning ‘like’, but like the English preposition of comparison *like*, it underwent a process of grammaticalization that led to a lexical split between the preposition and a novel pragmatic particle with a procedural lexical meaning. The speaker assumes a similarity between two entities X and Y, but while the preposition causes the hearer to construe the resemblance as an inherent part of an explicitly communicated proposition that draws on pragmatic inference as well as linguistic decoding, the particle is meant to trigger mental activity in the inferential phase of the utterance comprehension process that resolves the question of what distinguishes two otherwise similar mental representations. One possible tack on the procedural semantics lexically encoded by *liksom* is that the grammaticalization process followed two distinct paths. A consequence of that would be that one lexical variant of it in present-day Norwegian instructs the hearer to use the literal meaning of the stimulus as input to a process of pragmatic modulation whose output is a mental representation that is rather similar to the input but potentially matches what seems to be the speaker’s informative intention better. The other lexical variant would instruct the hearer to construe the propositional form as a metarepresentation of a thought that the speaker attributes to someone else and rejects as false. Thus, the particle *liksom* would be a polysemous lexical item, one semantic variant being an approximation marker and the other variant an opposition marker. The conclusion arrived at in this paper is nevertheless that the cases

where the metarepresented thought is disavowed by the speaker do not require us to posit a lexical variant of the particle that encodes the existence of a discrepancy between the metarepresented thought and the speaker's opinion. Rather, the conflict between the metarepresented thought and the speaker's attitude to it can be explained in terms of the difference between metarepresenting one's own thought and metarepresenting a thought attributed to someone else, most typically the addressee. When there is a communicated opposition between how the speaker sees things on the one hand and the metarepresented thought attributed to the addressee or a third person on the other hand, the adversative interpretation is argued to be due to pragmatic inference alone, not to resolution of an inherent lexical ambiguity in *liksom*.

Thorstein Fretheim

Institutt for språk og litteratur

NTNU

7491 Trondheim

thorsteinfret@gmail.com